

УДК 336.71

Думенко Н.М., аспірант

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ОЦІНКА РИЗИКУ ЗМІНИ ПРОЦЕНТНИХ СТАВОК: РІВЕНЬ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

У статті проаналізовано динаміку ризику зміни процентних ставок на рівні банківської системи України та досліджено взаємозв'язок з процесами, що відбуваються на макрорівні. З'ясовано зв'язок між ризиком та відношенням кредитів до депозитів. Визначено особливості зміни структури кредитного та депозитного портфелів у розрізі суб'єктів господарювання та валют. Досліджено динаміку окремих показників прибутковості банку.

Ключові слова: ризик зміни процентних ставок, відношення кредитів до депозитів, індекс відсоткового ризику, процентна маржа, чиста процентна маржа, чистий спред.

Dumenko N.

INTEREST RATE RISK EVALUATION: UKRAINIAN BANKING SYSTEM'S LEVEL

This paper provides an analysis of the Ukrainian banking system's interest rate risk dynamics. The relationships with the processes occurring on macro level are investigated. Correlation between risk and loans to deposits ratio is identified. Peculiarities of changes in the structure of credit and deposit portfolios broken down by entities and currencies are summarized. The dynamics of some bank profitability indicators is investigated.

Keywords: interest rate risk, LTD, interest rate risk index, interest margin, net interest margin, net interest spread.

Dumenko N.N.

ОЦЕНКА РИСКА ИЗМЕНЕНИЯ ПРОЦЕНТНЫХ СТАВОК: УРОВЕНЬ БАНКОВСКОЙ СИСТЕМЫ УКРАИНЫ

В статье проанализирована динамика риска изменения процентных ставок на уровне банковской системы Украины и исследована взаимосвязь с процессами, происходящими на макроуровне. Выяснено связь между риском и отношением кредитов к депозитам. Определены особенности изменения структуры кредитного и депозитного портфелей в разрезе субъектов хозяйствования и валют. Исследована динамика отдельных показателей прибыльности банка.

Ключевые слова: риск изменения процентных ставок, отношение кредитов к депозитам, индекс процентного риска, процентная маржа, чистая процентная маржа, чистый спред.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Стрімке банкрутство українських банківських установ, нестабільність фінансової системи, які спостерігаються останнім часом, посилює необхідність аналізу ризиків з метою їх подальшої мінімізації.

Проаналізуємо ризик зміни процентних ставок на рівні банківської системи України. Для аналізу нами обрано період з 2006 по 2014 рр., оскільки даний проміжок охоплює стрімкий розвиток банківської системи до 2008 року, кризові процеси, як відображення світової фінансової нестабільності, посткризове відновлення (2010-2013 рр.) та функціонування системи в умовах політичної та економічної кризи в Україні у 2014 році.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Окремим питанням ризиків у банківському секторі приділяється увага в наукових працях Васильченко З.М. [3], Версаль Н.І. [4, 5], Міщенко В.І. [6], Науменкової С.В. [7], Примостки Л.О. [1] та інших. Проте кризові явища у фінансовій сфері України зумовлюють необхідність подальших глибоких досліджень в галузі управління процесами, що протікають в банку. Зміни процентних ставок впливають на чистий

процентний дохід та рівень інших доходів, чутливих до зміни ставок, на вартість активів, зобов'язань та позабалансових інструментів банку. У зв'язку з цим, особливої актуальності набуває проблема аналізу ризику зміни процентних ставок на рівні банківської системи в цілому у поєднанні з аналізом показника відношення кредитів до депозитів.

Цілі статті. Оцінювання ризику зміни процентних ставок на рівні банківської системи дозволить зрозуміти яка частка активів чи пасивів в цілому наражається на даний ризик, проаналізувати його динаміку та дослідити взаємозв'язок з іншими процесами, що відбуваються на макрорівні.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Передусім, зосередимо увагу на аналізі показника відношення кредитів до депозитів (LTD), оскільки це дозволить нам відслідкувати тенденції розвитку банківської системи за основними видами процентних операцій банків, а саме кредитування та залучення депозитів.

Розраховане значення LTD для української банківської системи відображено на рис. 1. Як бачимо, відношення кредитів до депозитів є більшим за одиницю, що свідчить про те, що банки у кредитуванні спираються не тільки на депозитні ресурси, а використовують міжбанківське кредитування, внутрішні й зовнішні облигації як інструменти фондування. Високе значення LTD також свідчить про проблеми з ліквідністю, оскільки у разі економічної кризи банки не матимуть достатньо ресурсів для покриття непередбачуваних потреб у фінансуванні, що має особливе значення при значних розривах у строках залучених та наданих коштів.

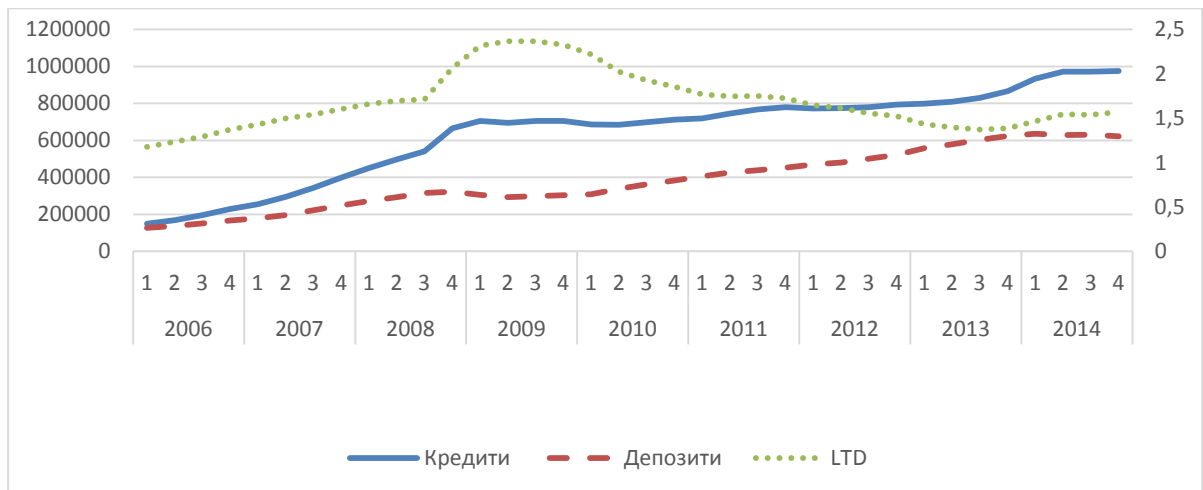

Рис. 1. Динаміка LTD (права вісь), кредитів та депозитів (ліва вісь) в цілому по банківській системі у 2006-2014 рр., залишки на кінець періоду, млн. грн.

Джерело: розраховано автором на основі даних НБУ

У період з 2006 по 2008 рр. спостерігаємо стрімке зростання обсягів кредитів та депозитів, при цьому кредитів надавалося суттєво більше. Це зумовило збільшення показника відношення кредитів до депозитів з 1,27 у 2006 р. до 1,71 на кінець 2008 р. Фінансова криза у США та криза в Єврозоні суттєво вплинули у 2008 р. на банківську систему України. У тому числі, це виявилось у припиненні фінансування зарубіжними материнськими банками своїх підрозділів в Україні, реверсі іноземного капіталу, девальвації національної валюти, посиленні вимог банків до приватних і корпоративних позичальників, зростанні кредитних ставок, сповільненні темпів зростання внутрішнього споживання [6].

При цьому зростання LTD у 2008 р. за рахунок девальвації гривні було досить значним через те, що обсяг депозитів в іноземній валюті був меншим за обсяг кредитів

в іноземній валюті. Таким чином, за рахунок зміни курсу гривні обсяг останніх виріс більше, ніж обсяг депозитів [3]. До того ж був значний відтік депозитів з банківської системи через паніку вкладників і, як результат, проблеми з ліквідністю.

У посткризовий період значення LTD пішло на спад, що насамперед обумовлювалось згортанням обсягів кредитування та більш консервативною кредитною політикою. Також вплинуло часткове відновлення довіри вкладників у відношенні депозитів. Підвищення LTD в 2014 р. пояснюється панікою вкладників.

Проте, динаміка кредитів та депозитів на рис. 1 не відображає реальної ситуації у банківському секторі, оскільки обсяги залучених і наданих банками ресурсів деноміновані у гривні і не врахована девальвація у 2008 та 2014 рр. на 58,2% та 70,3% відповідно. Під час кризових явищ спостерігалось зниження кредитування та значний відтік депозитів.

Якщо ж розглянути депозитний портфель у розрізі економічних суб'єктів (рис. 2), то прослідковується тенденція до зростання частки депозитів домогосподарств (Д/Г) з 60,53% на 01.01.2006 р. до 70,11% на 01.01.2014 р. Зазначена тенденція є позитивною з огляду на формування ресурсної бази для банківської системи і як наслідок – сприяння економічному зростанню країни. Проте наявні певні коливання, які пов'язані з впливом кризових процесів на банківську систему.

Слід відзначити, що зростання частки кредитування нефінансових корпорацій (Н/К) з 74,51% на 01.01.2006 до 78,04% на 01.01.2014 р., було зумовлено заборонаю на валютні кредити домогосподарствам та підвищення кредитного ризику у відношенні останніх в цілому.

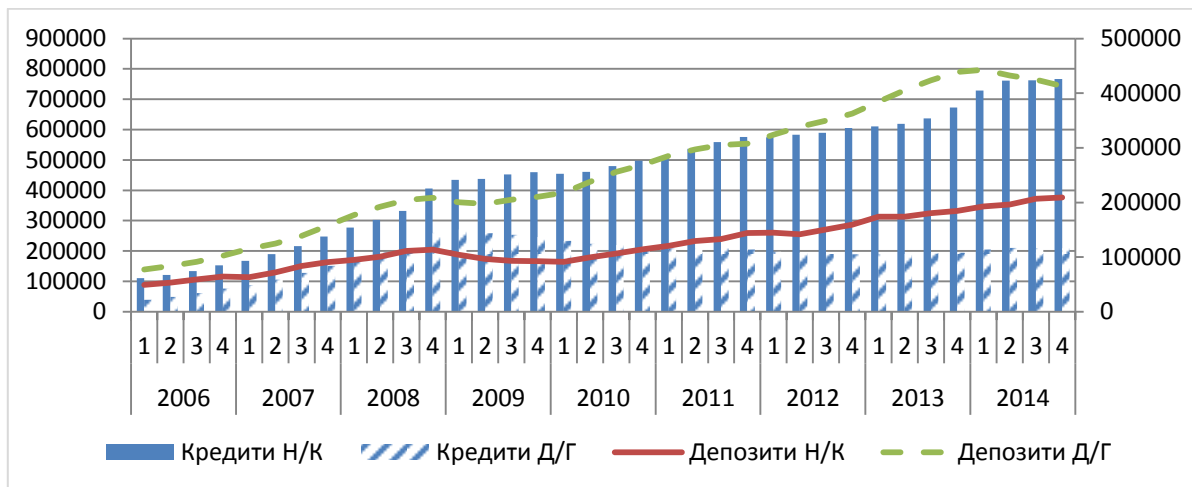

Рис. 2. Динаміка обсягів депозитного (права вісь) та кредитного (ліва вісь) портфелів банків в розрізі економічних суб'єктів впродовж 2006-2014 рр., залишки на кінець періоду, млн. грн.

Джерело: розраховано автором на основі даних НБУ

Розглянемо динаміку LTD і обсяги кредитів та депозитів у розрізі економічних суб'єктів (рис. 3, 4).

У секторі домогосподарств в докризовий період спостерігалася подібна специфіка: кредитний бум не був підкріплений депозитною базою, а у 2010 році значення LTD стало меншим за одиницю. Оскільки портфель кредитів домогосподарствам на фоні ситуації в країні коливався в межах 200 млрд. грн., а депозити до 2014 року зростали.

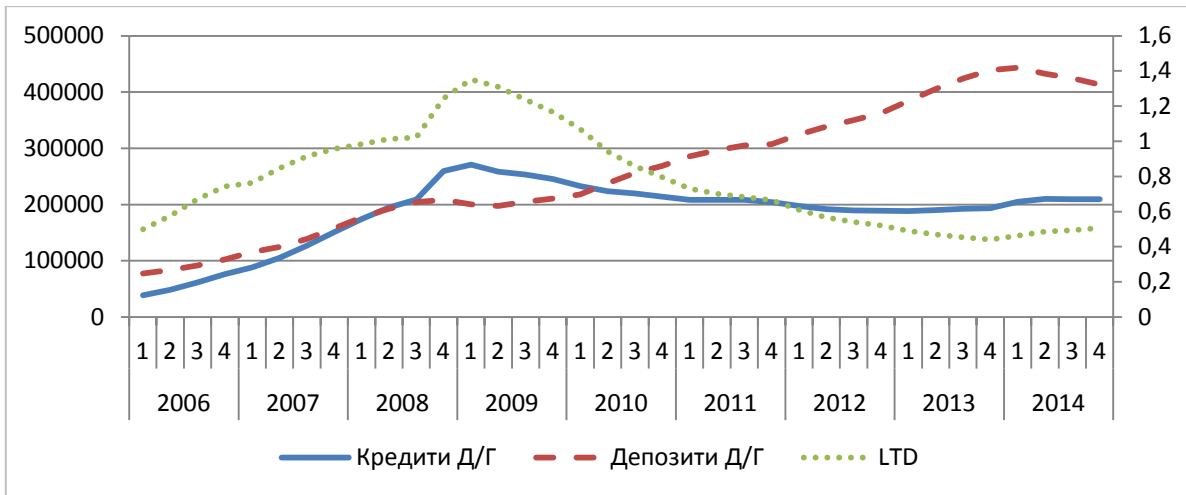

Рис. 3. Динаміка LTD (права вісь), кредитів та депозитів (ліва вісь) домогосподарств у банківському секторі впродовж 2006-2014 рр., залишки на кінець періоду, млн. грн.

Джерело: розраховано автором на основі даних НБУ

Щодо нефінансових корпорацій, то у післякризовий період LTD варіюється в діапазоні від 3 до 4, а на кінець 2014 року складає 3,67. Спостерігаємо зростання обсягів кредитів та депозитів. Можна стверджувати, що це відбулося за рахунок переорієнтації банків на кредитування юридичних осіб, як більш стабільних контрагентів. Якщо виходити з того, що нефінансові корпорації часто забезпечують свою діяльність кредитними коштами, то вочевидь їх кредитування відбувалось за рахунок зовнішніх запозичень (на перших етапах досліджуваного періоду) та депозитів домогосподарств.

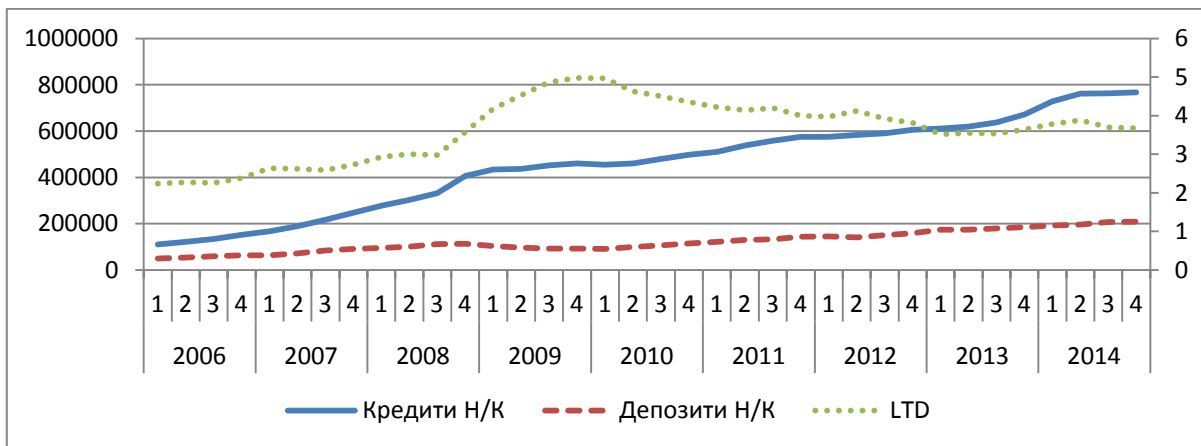

Рис. 4. Динаміка LTD (права вісь), кредитів та депозитів (ліва вісь) нефінансових корпорацій у банківському секторі впродовж 2006-2014 рр., залишки на кінець періоду, млн. грн.

Джерело: розраховано автором на основі даних НБУ

Як свідчать зарубіжні аналітики, банки, що мають високе співвідношення LTD є потенційно більш уразливими до валютних коливань [9], і відтак валютного ризику. Аналізуючи фінансові ризики, ми зазначали про тісний зв'язок між валютним та ризиком зміни процентних ставок для українського банківського сектору. Тож розглянемо LTD у розрізі національної та іноземної валют та дослідимо зв'язок цих показників з індексом відсоткового ризику (табл. 1).

Оцінка індексу відсоткового ризику по банківській системі України у 2006–2014 рр., млрд. грн.¹

№	Показник	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
1.	Чутливі активи	113	159	268	384	420	512	596	651	782
2.	Чутливі зобов'язання	82	120	180	248	206	262	312	382	456
3.	GAP	31	40	88	136	214	250	285	269	327
4.	CGAP	31	71	159	295	508	759	1044	1312	1639
5.	Індекс відсоткового ризику, %	0,15	0,21	0,26	0,32	0,58	0,81	0,99	1,16	1,28
6.	LTD національна валюта	1,18	1,25	1,42	2,12	1,96	1,79	1,79	1,56	1,58
7.	LTD іноземна валюта ²	1,47	1,96	2,43	2,61	2,07	1,7	1,32	1,17	1,46

Джерело: розраховано автором на основі даних НБУ

Відповідно до проведених розрахунків, індекс відсоткового ризику по банківській системі постійно зростає. Якщо у 2006-2011 рр. банківська система була чутливою по пасивах, то з 2012 р. індекс відсоткового ризику наближається до одиниці, тобто система стала чутлива по активах. З 2013 року рівень ризику зміни процентних ставок є досить високим (у світовій практиці вважається, що його рівень не загрожує фінансовій стійкості банку, якщо значення станом на кінець року коливається в межах 0,9–1,1 [4]) і продовжує зростати, що свідчить про необхідність приділяти більше уваги управлінню ним.

Як бачимо з розрахунків, LTD для коштів в іноземній валюті в докризовий період був значно вищим.

Для того, щоб дослідити тісноту та напрям зв'язку між показниками розрахуємо коефіцієнт кореляції за наступною формулою:

$$r_{xy} = \frac{\Sigma(x - \bar{x})(y - \bar{y})}{\sqrt{\Sigma(x - \bar{x})^2 \Sigma(y - \bar{y})^2}}, \text{ де} \quad (1)$$

X – показник LTD по банківській системі;

Y – індекс відсоткового ризику.

Кореляція для індексу відсоткового ризику та LTD в національній валюті складає 0,2728. Позитивна кореляція у даному випадку означає, що при збільшенні показника LTD по банківській системі, IBP буде збільшуватись, проте зв'язок цей є дуже слабким.

Однак, у випадку з LTD в іноземній валюті ситуація є протилежною. Коефіцієнт кореляції складає -0,6602. Тобто зв'язок є порівняно сильним та негативним, при збільшенні LTD в іноземній валюті IBP буде зменшуватись.

Якщо ж розглянути процентну маржу за економічними суб'єктами та у розрізі валют (рис. 5), то у проміжку 2012-2014 рр. у секторі домогосподарств вона мала від'ємне значення. З огляду на це, можемо припустити, що кошти з депозитів

¹ Розрахунок проводився на основі статистичних даних НБУ щодо основних показників діяльності банків. Дані наведені станом на 01.01. відповідного року. До чутливих активів віднесено: кошти в НБУ; кореспондентські рахунки, що відкриті в інших банках; кредити надані (за вирахуванням довгострокових); вкладення в цінні папери, у свою чергу до чутливих зобов'язань - строкові кошти суб'єктів господарювання та строкові кошти фізичних осіб.

² Для розрахунків показника кредити та депозити в іноземній валюті виражені у національній валюті.

населення йшли на фондування кредитів інших суб'єктів. Протягом 2006-2010 рр. переважно більшою була процентна маржа в іноземній валюті.

Щодо нефінансових корпорацій, процентна маржа в іноземній валюті була відносно стабільною, відбувалось зростання до 2009 р., згодом вона коливалась у межах від 150 до 200 млрд. грн. без значних потрясінь. У той час як процентна маржа у національній валюті з 2009 р. коливалась циклічно.

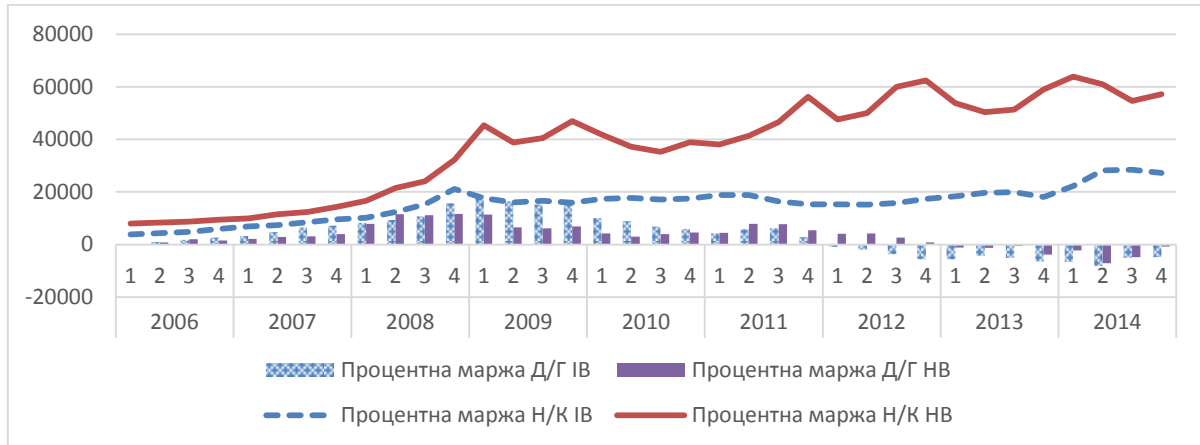

Рис. 5. Процентна маржа за економічними суб'єктами, у розрізі валют, 2006-2014 рр., млн. грн.

Джерело: розраховано автором на основі даних НБУ

Окремі показники прибутковості банків, а саме: процентна маржа (ПМ), чиста процентна маржа (ЧПМ) та чистий спред (ЧС) відображені на рис 6.

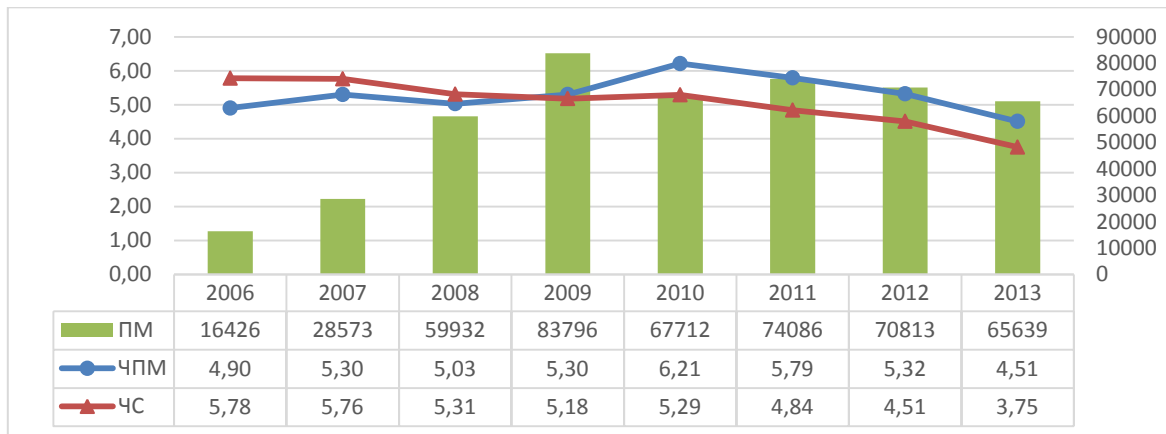

Рис. 6. Процентна маржа річна (права вісь), чиста процентна маржа та чистий спред (ліва вісь) станом на 1.01 по банківській системі України, 2006-2013 рр., млн. грн., %

Джерело: розраховано автором на основі даних НБУ

Обсяги процентної маржі (не скорегованої на інфляцію) в українській банківській системі є досить значними.

В економічній літературі [1] визначають мінімальне значення чистого спреду на рівні 0. Це відбувається, коли встановлюється необхідна мінімальна різниця між ставками за активними і пасивними операціями, яка дасть змогу банку покрити витрати, але не принесе прибутку. Втім оптимальне значення показника не менше 1,25%, отже значення показника по банківській системі є вищим за оптимальне, банки

за рахунок значного розриву між ставками за кредитами та депозитами отримують великі прибутки.

Чиста процентна маржа дає змогу оцінити здатність банку утворювати чистий процентний дохід, використовуючи загальні активи. До деякої міри можна вважати, що цей показник характеризує ефективність структури активів банку.

Оптимальним значенням показника є 4,5%, протягом аналізованого періоду чиста процентна маржа залишається на оптимальному рівні.

З 2010 р. відбувається поступове зменшення ЧПМ, що може сигналізувати про загрозу банкрутства банків. Основними причинами її зменшення зазвичай є: зниження процентних ставок за кредитами; подорожчання ресурсів; скорочення питомої ваги дохідних активів у загальному їх обсязі; хибна процентна політика. У випадку України дається взнаки політична та економічна кризи.

Висновки. Підсумовуючи вищевикладене, можемо зробити висновок, що співвідношення кредитів до депозитів є більшим за одиницю протягом періоду 2006-2014 рр., що свідчить про те, що банки не виходять у кредитуванні виключно з депозитних ресурсів, а використовують інші джерела. Зокрема: міжбанківське кредитування, внутрішні й зовнішні облігації як інструменти фінансування.

Завдяки аналізу кредитних, депозитних портфелів та LTD у розрізі суб'єктів господарювання з'ясовано специфіку окремих суб'єктів та виявлено чинники, що впливали на динаміку показника, а саме: великий розрив за депозитами і кредитами, кризові явища, переорієнтація кредитної політики, брак ліквідності і т.п.

Високе значення LTD також свідчить, що у разі економічної кризи банки не матимуть достатньо ресурсів для покриття непередбачуваних потреб у фінансуванні, що має особливе значення при значних розривах у строках залучених та наданих коштів.

Значення індексу відсоткового ризику показують поступове зростання ризику, останні роки він є більшим за одиницю, що є більшим за рекомендований рівень.

Підкреслимо, що до 2012 р. банківська система була чутливою по пасивах, отже, індекс відсоткового ризику наближається до одиниці, тобто система стала чутлива по активах. За таких обставин тривожним є факт перевищення рівня допустимого значення індексу у 2013 – 1,2 та 2014 р. – 1,3 відповідно. Аналіз процентної маржі та окремих показників прибутковості банків свідчить про високу прибутковість.

Проведене дослідження зосереджує увагу на розрахунку кореляції між співвідношеннями кредитів і депозитів у розрізі валют та ІВР. Виявлений зв'язок може трактуватися як те, що валютні кредити і депозити зменшують ризик зміни процентної ставки. Проте, слід пам'ятати, що у підсумку ризику агрегуються в одному, тому що валютний кредит містить собі і валютний і кредитний ризику.

Список використаних джерел

1. Аналіз банківської діяльності: сучасні концепції, методи та моделі [Текст] / Л. О. Примостка ; Київський національний економічний ун-т. - К. : КНЕУ, 2002. - 316 с.
2. Бюлетень Національного банку України [Електронне видання] : Національний банк України : офіційний сайт. – Режим доступу: www.bank.gov.ua.
3. Васильченко З. М. Фінансова нестабільність і її вплив на процес управління кредитним портфелем у банківських установах України / З. М. Васильченко, О. А. Терещенко // Вісник Університету банківської справи Національного банку України. - 2013. - № 1. - С. 102-108.
4. Версаль Н.І. Основи банківського менеджменту : практикум : навч. посіб. / Н.І. Версаль. – К.: Фітосоціоцентр, 2013. – 184 с.
5. Версаль Н.І. Вплив змін валютного курсу на залучення та розміщення банками коштів в іноземних валютах / Н.І. Версаль, М.Д. Самсонова // Науковий вісник: Фінанси. Банки. Інвестиції. – 2013. - №3 (22). – С. 83 – 90.
6. Міщенко В. Шляхи подолання фінансово-економічної кризи в Україні // Вісник НБУ. – 2009. – №2. – С.3 – 7.

7. Науменкова С.В. Розвиток кредитування у посткризових умовах / С.В. Науменкова // Банківська справа. - 2013. - №1. – С.3 - 19.
8. Основні показники діяльності банків України [Електронний ресурс] : Національний банк України : офіційний сайт. – Режим доступу: www.bank.gov.ua.
9. Linhardt S. Top 100 Russian banks ranking: Russia's troubles rumble on. In: The Banker: banking and finance resource (28/01/2015), Available from: <http://www.thebanker.com/World/Central-Eastern-Europe/Russia/Top-100-Russian-banks-ranking-Russia-s-troubles-rumble-on>

Рецензент д.е.н., професор Лазебник Л.Л.